

- William Hardy McNeill, *Avrupa Tarihi'nin Oluşumu*, çev. Yusuf Kaplan, İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2. Baskı, 2011, 210 s.

Değerlendiren: Gülçin Tunalı*

Kitapları okunur kılan biraz da çevirmenleridir. Özellikle de Türkiye gibi telif eserlerden çok, çeviri eserlerle sosyal bilimcilik yapılan bir ülkede yaşıyorsanız, çevirmenin sağduyusuna eliniz mahkûmdur. Herkes her dili bilemeyeceğine göre, çevirmenleri beğenmiyorsanız eseri orijinalinden okuyun gibi bir argümanı da haklı göremezsiniz.

1917 doğumlu ünlü tarihçi William Hardy McNeill'in 1974'te Oxford Üniversitesi Yayınevi tarafından yayımlanan *The Shape of European History* adlı eserinin Yusuf Kaplan tarafından yapılan çevirisini okumaya çalışırken zihnimde sürekli bu konuyu irdeledim. Daha yarıya bile gelmeden kitabın orijinaline ulaşıp McNeill'in kendi kaleminden çıkan metni bitirdiğimde, anladım ki kitabı okunamaz kılan Yusuf Kaplan'ın çevirisiymiş. McNeill'in kalemi ise gayet kıvrak. Üstelik "eski" İngilizce sözcükleri tercih etmesi bile metnin akıcılığının önünde bir engel teşkil etmiyor.

Çevirmenle devam etmek istiyorum, çünkü kitabın ön sözünde çevirmenin ileri sürdüğü bazı iddiaları es geçmek McNeill'e saygısızlık olur. İbn Haldûn ile McNeill'in karşılaştırmasını yapan ve sonuç olarak İbn Haldûn'u tarih felsefecisi, McNeill'i de tarihçi ilan eden Kaplan, şu cümleyi kurmakta bir beis görmüyor:

"McNeil'in metninin bizi tarih felsefecilerinden ziyade, bir tarihçiyle karşı karşıya bıraktırmasının nedeni, geldiğimiz postmodern noktada Batı kültürünün tarih felsefecisi çıkarabilecek kalibrede, çapta, derinlikte bir yaratıcı ruhunun olmasıdır (s. XVI)."

Kaplan'ın anakronizm sorununu göz ardı edebiliriz; ama bu kadar cüretkâr konuşabilmiş olmasını tarih felsefesi alanında çok az bilgi sahibi olduğuna yormaktan başka çare yok gibi görünüyor. Kaplan'ın iddiaları, daha çok şu eksenle dönüyor: "medeniyet krizi", "Batı'nın yaratıcı tahripten ibaret bir kültür" oluşu, İslam medeniyetinin ve havzalarının "Avrupa uygarlığına nasıl gençlik aşısı aşıladıklarını ve Avrupa'yı tarihe girmeye kışkırttıkları", "yaşadığımız ontolojik ve epistemolojik kriz". Dolayısıyla Kaplan, ön sözde belirttiği gibi, eseri gerçekten kendi zihnindeki "medeniyet tasavvuru yaklaşımı" üzerinden okumaya çalışıyor. Kısacası çevirmen çevirdiği kitabı okurken aslında kendi medeniyet tasavvurunu okuyor. Yazarın tarihçiler için söylediği, "İster bir manzaraya isterse geçmişin oldukça karmaşık ve türlü çeşitli kaydına bakıyor olsun, kişinin gördüğü şey ne aradığıyla yakından irtibatlı." (s. 49) cümlesi, Kaplan'ın "okuma" biçimine birebir uyuyor. Bu durumu bir dereceye kadar kabul edebiliriz; ama iş yukarıya alıntılıdığım cümlede olduğu gibi iddiaların dozunu arttırmaya vardığında rahatsız edici oluyor.

* Dr., Sosyolog, Tarihçi.

Türkiye'deki akademik çevrelerde Türkiye'deki akademik çevrelerde *Dünya Tarihi ve Batı'nın Yükselişi* adlı eserleriyle tanınan William Hardy McNeill, antropologlarca fazla "tarihsel", tarihçilerce ise fazla "antropolojik" yazdığı gerekçesiyle nispeten dışlanan, Chicago'da uzun yıllar dünya tarihi dersi okutmuş bir isim. Kendisini en çok etkileyenlerin başında Latin Amerika köylüleri üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan antropolog Robert Redfield (1897-1958) ve ondan yaz okulunda aldığı *Folk Society* dersi geliyor. Bu seminer sonrasında tarihe bakış açısının değiştiğini söyleyen McNeill, tarih boyunca dünyanın her yerindeki toprağı işleme biçimleriyle köylü hayatının genel tarihi üzerinde durmaya başlıyor. Ki bu alanlara yönelik yaptığı çalışmalar onu daha sonra çevre tarihçiliğinin öncülerinden yapmış ve bu alanda geleceğın en çok tanınan tarihçilerinden biri olan oğlu John Robert'a da ilham vermiştir. Aslında Antik Atina, Sparta, Roma, Batı Avrupa ve Amerika tarihi altyapısına sahip William McNeill. Antik Yunancayla arası iyi olmadığı için "klasist" olmamış sadece. Otobiyografisinde Yunanca sorununu askerliği sırasında bulunduğu Yunanistan'da tanıştığı eşi sayesinde aştığına değinen ünlü tarihçi, kendi kulvarında "kült" sayılan Arnold J. Toynbee (1889-1975) ile tanışmasını da kayınpederine borçlu olduğunu söylüyor. Bir vakitler Kant'ın Hume için söylediğı "Beni dogmatik uykumdan uyandırdı." sözünü Toynbee için dile getiren McNeill, başka halkların da şematik olarak ifade edilebilir genel geçer karakteristikleri olduğu ve dünya tarihinin Batı'nın tarihinden ibaret olmadığı fikrini Toynbee'ye borçlu olduğunu belirtiyor (McNeill, 2005, s. 39). Arnold J. Toynbee: *A Life* başlıklı biyografının de yazarı olan McNeill, İngiltere'de Toynbee'nin iki seneye yakın asistanlığını da yapmış. McNeill'in diğer etkilendiğı kişiler, Çin vazoları üzerine çalışan Alman sanat tarihçisi Ludwig Bachhofer (1894-1976) ve ülkemizde de yaygın olarak bilinen Fernand Braudel (1902-1985). McNeill, Bachhofer'den sanat objelerini tarihsel kaynak olarak okumayı öğrenirken *İkinci Filip Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası'nın* yazarı Braudel'den bir bölgeyi coğrafi ve tarihsel bir bütün olarak ele almayı öğrenmiş. Bunların yanı sıra *İslam'ın Serüveni* adlı eseriyle tanıdığımız Marshall Hodgson (1922-1968) ve *The Balkans Since 1453* kitabının yazarı L. S. Stavrianos (1913-2004)'a da değinen McNeill, ikisi ile kendisi arasında adı konmamış bir tür rekabetin varlığından da bahsediyor (McNeill, 2005, s. 73).

Avrupa Tarihi'nin Oluşumu'na gelirsek çevrilmeye diğer eserlerine göre daha az uygun bir eser olduğu söylenebilir. Çünkü yazarın kendisi söz konusu kitabını yıllar sonra, milliyetçi ve bölgesel tarihçiliğın gölgesinde kaldığından, Avrupa'yı bölmeden; kuzeyi güneyi doğusu ve batısıyla bir arada anlatmaya çalıştığından, pratik açıdan ise ders kitabı olarak okutulmak için fazla kısa, makale olarak önerilmek içinse de fazla uzun olmasından dolayı en "göz ardı edilen eserim" diye tanıtıyor. (McNeill, 2005, s. 99). Dolayısıyla öncelikle söylenmesi gereken, *Batı'nın Yükselişi* kadar literatüre katkısı olmamış, geri planda kalmış ve hatta 1974'ten bu yana tekrar baskıya girmemiş bir kitapla karşı karşıya olduğumuz gerçeğı. "Batı'da" algılanışı bu şekilde olsa da, Türkiye'de çevirmenin de katkısıyla Avrupa'yı homojen bir yekün olarak görme kusuraumuza hitap ettiğinden olsa gerek kitabın ikinci baskısını yapmış durumda. Kitap beş

ana bölümden oluşuyor ve bu beş bölümde McNeill, kendi metodolojik yaklaşımı da dâhil olmak üzere, Avrupa tarihini oldukça uzun bir dönemde ele alıyor; Antik dönemden başlayıp II. Dünya Savaşı'na kadar gelip, oradan da kitabın yazılış tarihi olan 1973'e kadar geliyor. Yusuf Kaplan'dan farklı olarak ben, kitabı "medeniyet" telakkilerinden ve İbn-i Haldun karşılaştırmalarından azade olarak okudum ve karşıma daha çok, sıradan insanların tarihine eğilmeye, Avrupa tarihini kültürlerin etkileşimleri üzerinden okumaya çalışan, iklim değişiklikleriyle kültür kalıplarına ve coğrafyaya özel önem atfeden bir McNeill çıktı. Daha en başlarda (s. 25) "vakıa" tarihçiliğinden kurtulmamız gerektiğini, çünkü bu durumda "tarihçinin kendi ön kabulünü karıştırma riski"nin ortaya çıkacağını söyleyen McNeill, "monografik ideal" olarak tanımladığı, tarihçi olarak yetişirken kendilerine öğretilenlere karşı çıkmakla işe başlıyor. Bu karşı çıkış, onun "daha uzun ölçekli bir bakış" benimsemesine, yani "kısa zaman dilimleri" yerine "yüzyılları hatta binyılları kapsayan zaman dilimleri"yle (s. 28) düşünmesine sebep oluyor. Bu yöntem şekli, yazımın başında belirttiğim antropolojiye yakınlığını daha da görünür kılıyor ve McNeill, bunu çok açık bir şekilde dile getiriyor: "Belki de bu nedenle, insanlık tarihini ve sosyal süreçleri anlama çabasında en çok kullanışlı gördüğüm kavramlar, temelde antropolojiden gelir." (s. 31) Buradan da "Tarihçinin vazifesi de insanların geçmiş davranış kalıplarındaki bilinçli ve bilinç dışı kültürel kalıpları algılayabilmesi ve bu kalıpların zamanın akışıyla birlikte nasıl değiştiğine dikkat etmesidir." (s. 32) düşüncesine gelen McNeill, "O hâlde, insanlığın yazılı-kayıtlı tarihi boyunca ana tarihî değişim tekerleği, yabancı halklar ve kültürler arasındaki temaslardı." (s. 49) sözüyle kendi baskın tavrını da ortaya koymuş oluyor. Sonraki sayfalarda Avrupa tarihini yorumlayan yazar, tahıl hasadından gemi yapımında kullanılan kerestenin uzun vadedeki etkilerine, gıda ve yakıt ihtiyaçlarının karşılanmasından demir sabanının kullanımına geçilmesine, atların cinsinden kok kömürünün sanayileşme dönemindeki önemine kadar birçok teknolojik değişimin tarihe nasıl yön verdiğini gösteriyor. Kitabın en sonunda William Hardy McNeill, aslında fark ettirmeden kitabının Türkçe çevirmenine de şöyle sesleniyor: "Dolayısıyla gelecek nasıl teşekkül ederse etsin, Avrupa uygarlığının eski merkezlerinin yaratıcı güçlerini büsbütün yitirdiklerini zannetmek yanıltıcı olabilir." (s. 191)

Kaynakça

McNeill, W. H. (2005). *The pursuit of truth: A historian's memoir*. Lexington: University Press of Kentucky.